

Mért csodálkoztok hát,
 hogy nem ugrottam el
 (bár ösztöneim súgták!),
 mikor Pat Barett részegen
 elütött mindkettőnket?

Dalos Rimma

PERESZTROJKA – CÁRI MÓDRA

Orosz politikai pártok és programjaik 1905-ben

*„Tegnap szabadlábra helyeztek.
 Jaj, istenem, most mihez kezdjek?”
 (Vlagyimir Viszockij)*

1905. október 17-én jelent meg A Legmagasabb Manifesztum, amelyben II. Miklós, minden oroszok cárja és egyeduralkodója megajándékozta alattvalóit „a polgári szabadság megingathatatlan alapjaival”, amelyek magukba foglalták „a személyiség tényleges sérthetetlenségét, a lelkiismeret, a gyülekezés és az egyesülés szabadságát”.

Ez utóbbi szabadságjoggal 1905 tavaszától ugyanazon év októberéig már számos párt igyekezett élni, közülük tizenhatan programjukat is közzétették. Ezeket a programokat ismertetem az alábbiakban, mégpedig klasszikus sorrendben, balról jobb felé. A balszárnyat négy párt képviseli: a szociáldemokraták, a szociálforradalmárok (eszerek), a radikálisok és a szabadelvűek; a centrum az alkotmányos demokratáktól (kadetek) az oktobristákig terjed; a jobboldalt is négy párt reprezentálja, köztük a Jogrendpárt és az Orosz Gyűlés.

E pártok zöme azért alakult meg, hogy részt vehessen az Állami Duma választásain, programjaikat is e célból publikálták, ám csak a legerősebbek – a szociáldemokraták, az eszerek, a kadetek és az oktobristák gondolkodtak esetleges kormányrésztételben. A pártok taglétszámára és összetételére alig van adat. Formátlan alakulatok voltak, bizonyos kérdések megoldására mozgósítottak. A Mérsékelt Haladó Párt Kiáltványa ki is mondja: „Programunk megvalósítása attól függ, hogy hány hívünk lesz az Állami Dumában. Elvbarátainkat ezért felszólítjuk, hogy ne üljenek ölbe tett kézzel, hanem gyorsan és határozottan minél több tagot toborozzanak pártunknak, mert jelenleg ez a legfőbb feladatunk.”

Az orosz–japán háborúban elszenvedett orosz vereség 1904–1905-ben a lakosság valamennyi rétegét felzaklatta. A kudarcért nemcsak a hadsereget irányító A. N. Kuropatkin tábornokot tették felelőssé, hanem a kormányt és a cári egyeduralom egész rendszerét is. A háború nem okozott különösebb veszteséget az ország gazdaságának, ám megmutatta a cári hadsereg gyengeségeit, és érzékenyen érintette a külpolitikai és külgazdasági kapcsolatokat. Németország helyzetét megerősítette, ám ugyanakkor

késleltette Oroszországnak Franciaországhoz és Nagy-Britanniához való közeledését. Igaz, elmélyült a kapcsolat az Amerikai Egyesült Államokkal. Theodor Rooseveltt komoly szerepet játszott az orosz–japán háborút lezáró portsmouthi béke létrejöttében.

A külgazdasági helyzet annyiban romlott, hogy a francia és angol bankok nem voltak hajlandók további hiteleket folyósítani az Orosz Birodalomnak. Oroszország mégis megőrizte fizetőképességét. A nemzeti jövedelem már 1907–1908-tól meghaladta a kiadásokat. A háború következményeivel kapcsolatos költségekre mintegy évi hetvenmillió rubelt fordítottak. A nagyságrend érzékeltetésére: ugyanebben az időszakban csak a belügyminisztérium eltartására évi száznegyvenötmillió rubelt költöttek. Ráadásul a háborús költségeket rendkívüli keretből fedezték, s így az nem terhelte közvetlenül a költségvetést.

A politikai következmények sokkal súlyosabbak voltak. A lázongás szelleme 1905 és 1907 között a lakosság valamennyi rétegét áthatotta. Elsőként a parasztság kezdett nyugtalankodni – ezt a széles réteget a hivatalos statisztika tizennyolcmillióra, családtagokkal együtt hetvenhatmillióra becsülte. Később a forradalmi hangulat áterjedt a munkásságra – számukat kilencmillióra becsülték –, majd a művelt polgári rétegekre (mintegy egymillióan éltek ekkortájt tőkéből, kereskedelemből). Forrongott a másfél milliós hadsereg is. Jól látta Szergej Vitte államtitkár korabeli jelentésében: „Az orosz társadalom legkülönbözőbb rétegeit magával ragadó zavargásokat nem vehetjük olybá, mint az állami és társadalmi berendezkedés részleges tökéletlenségének következményeit...”

Nyikolaj Bergyajev egyik tanulmányában megjegyezte, hogy egy és ugyanazon nép képviselői olykor különböző korszakokban élnek. Ez az időbeli hovatartozás szabja meg a magatartásukat, céljaikat és igényeiket. A tizenhat párt programjaiból is kiolvasható az a néhány korszak, amelyben az Orosz Birodalom alattvalói akkoriban éltek: ez pedig a Péter előtti Oroszország sötétségétől a felvilágosult polgári huszadik századig terjed.

Tematikailag a programok foglalkoznak

- a hatalom, mégpedig a törvényhozó és végrehajtó hatalom kérdésével,
- a parasztság helyzetével,
- a munkásság helyzetével,
- a polgári szabadságjogokkal,
- a nemzetiségekkel.

A hatalom kérdése különösen jelentős szerepet játszik az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt programjában, amely kimondja: „A szociális forradalom szükségszerű előfeltétele a proletariátus diktatúrája, vagyis a politikai hatalom meghódítása, amelynek révén a proletariátus a kizsákmányolók bármilyen ellenállását elnyomhatja.”

Átmenetként az OSZDMP a cári hatalom megdöntését és a demokráciuk köztársaság megteremtését követeli. A demokratikus köztársaság alapja természetesen az alkotmány lenne, amely az egész lakosság polgári jogait biztosítja. A főhatalmat egykamarás törvényhozó gyűlés révén gyakorolná a nép. Választójoggal minden huszadik életévét betöltött állampolgár rendelkezne.

A Szociálforradalmárok Pártja (eszerek) az önkényuralom megdöntését tekinti fő feladatának. Jóllehet, az országban már működik liberális és demokratikus ellenzék, az eszerek úgy vélik, hogy a történelmi kuldetés döntő súlya a proletariátusra, a dolgozó parasztságra és a forradalmi szocialista értelmiségre nehezedik. Ugyanakkor a szervezett munkásság szerintük „csak részleges befolyást gyakorolhat a társadalmi rend átalakítására és a törvényhozás menetére”. A szociálforradalmárok készek arra, hogy bizo-

nyos reformokat forradalmi harccal támogassanak. Ők is követelik a demokratikus köztársaság létrehozását, föderalizálni kívánják a nemzetiségi viszonyokat, s elfogadják a nemzeti önrendelkezés elvét. A huszadik életévüket betöltött állampolgároknak választójogot kívánnak adni, garantálják az alapvető polgári szabadságjogokat, s különösen sokat várnak a közvetlen népképvisellettől, amely főleg népszavazások és polgári kezdeményezések formájában nyilvánulna meg.

A Radikális Párt a demokratikus köztársaságot ismeri el az egyetlen legitím politikai rendszernek. Figyelembe véve azonban a reális lehetőségeket, a radikálisok elfogadják az alkotmányos monarchiát is, ám csakis szigorú parlamentáris berendezkedéssel s olyan miniszterekkel, akik *„a népképviselők előtt nemcsak a törvények megtartásáért, hanem a politika irányáért is felelősséggel tartoznak”*. A parlamentnek egykamarásnak kell lennie. A párt síkraszáll a nemzetek politikai autonómiájáért, egyfajta *„Oroszországi Egyesült Államokért”*, mert úgy véli, hogy csak az egyes államok széles körű törvényhozói tevékenysége és közigazgatási önállósága révén lehet megőrizni Oroszország teljes egységét. Az új államalakulatban fontos szerepe lesz a népszavazásoknak.

A Szabadelvű Párt programalkotói Oroszországot parlamentárisan irányított egységes államként képzelték el, amelyben azonban az egység a központi hatalom, továbbá a külkapcsolatok, a hadsereg és hadiflotta, a vám- és pénzügyi politika, az adórendszer, a pénznem, a közoktatás és az orosz mint állami nyelv egységében fejeződik ki. A párt elismeri a hagyományos szabadságjogokat, a választásokon való részvétel feltételeit azonban az összes párt megegyezésétől teszi függővé.

Nemzetiségi ügyekben a szabadelvűek az Orosz Birodalom egységét preferálják, noha elismerik az autonómiához való – mint ők mondják, „természeti” vagy „történelmi” – jogot. Programjuk külön kitér a finnek autonómiájára – amelyet *„reális perzonálunióként”* jellemeznek.

Az alkotmányos demokraták (kadetek) az alkotmányos monarchiát össze akarják kapcsolni a népképvisellettel. A дума része a törvényhozó hatalomnak, a végrehajtó hatalom pedig a miniszterek személyében felelős a népképviselők gyűlésének, amelynek tagjai interpellációs joggal is rendelkeznek.

Az Alkotmányosok Demokratikus Szövetsége elismerte az alkotmányos monarchiát azzal a kikötéssel, hogy a nép képviselői részt vehetnek a törvényhozói hatalomban.

Az Október 17-e Szövetség az alábbi módon képzelte a rendszerváltást: *„A korábbi korlátlan egyeduralkodó, bár elvileg mindenható volt, valójában a parancsuralmi rend kötelekei őt is korlátozták, és gyenge is volt, minthogy a nép el volt tőle szigetelve. Most viszont alkotmányos monarchia lesz, amit új ereje és új feladata tesz egy szabad nép legfőbb vezérévé.”*

A Mérsékelt Haladó Párt célja, hogy *„minden törvényes eszközzel előmozdítsa Oroszthon meggingathatatlan jogrendjének kialakítását, és biztosítsa termelőerőinek békés és akadálytalan fejlődését”*.

A mérsékelt haladáspártiak az *„egy és oszthatatlan”* Oroszországot úgy képzelték el, hogy abban más területek helyi önkormányzatot kapnak. Az alkotmányos monarchiát össze kell kotni a nép törvényhozásbeli részvételével. Az állampolgárokat megilletik a szabadságjogok, egyebek között a szabad utazás joga, amelynek érdekében a korábbi útlevelrendszer el kell törölni.

A Haladó Gazdaságpárt, a Népgazdasági Párt, az Összoroszországi Kereskedelmi és Ipari Szövetség és a Jogrendpárt olyan erős államhatalmat akarnak, amely elképzelhetetlen az uralkodó cár személye nélkül. Belátják azonban az elavult államrend

alkalmatlan voltát, s úgy vélik, a megújulás útja az, hogy azt az egyeduralkodó mellett működő népképviseléssel egészítik ki.

Az Orosz Össznépi Szövetség, a Hazafias Szövetség és az Orosz Gyűlés gyakorlatilag továbbra is fenntartja „*a hit, a cár és a hon*” jelszavát. Az Orosz Gyűlés kimondja, hogy az „*1905. október 17-i manifesztum nem törölte el az egyeduralmat, és az Állami Dumának nincs ahhoz joga, hogy bármit is megváltoztasson a törvényekben*”.

Önmagában az a tény, hogy a pártok zöme nem tudta elképzelni Oroszországot monarcha nélkül, még nem feltétlenül jeleníti meg, hogy gondolkodásuk elmaradott lett volna. 1905-ben az európai kontinens legtöbb országában monarchikus volt az államforma. Követendő példaként egyként szóba jöhetett a brit és a német modell. Demokratikus, köztársasági államformában csak a szociáldemokrata vagy más munkásmozgalmi pártok gondolkodtak.

Ugyanígy a szociáldemokrata mozgalom kényszerítette a haladó gondolkodású politikusokat arra, hogy nagyobb figyelmet fordítsanak a munkáskérdésre. Míg azonban a legtöbb új párt számára ez a kérdés elsősorban szociális szempontként (munkaidő, szociális gondoskodás, munkaerő-politika stb.) vetődött fel, a szociáldemokraták a munkásságban azt a politikai erőt látták, amely egyedül hivatott a hatalom átvételére. Igaz, az eszerek például megsejtették azt a veszélyt, hogy a munkásosztály függésbe kerülhet az uralomra töre bürokráciától. Így fogalmaztak: „...*A Szociálforradalmárok Pártja óva inti a munkásosztályt az olyanfajta »államszocializmustól«, amely egyfelől felemás intézkedésekkel elaltatja a munkásság éberségét, másfelől nem egyéb sajátos államkapitalizmusnál, amely a termelés és a kereskedelem különböző ágazatait a kormányzati bürokrácia kezében összpontosítja, azok kincstári és politikai céljait szolgálva.*”

A munkáskérdésben a szocialista pártok álláspontja valószínűleg hatott a Radikális Párt és a szabadelvűek elképzeléseire. A kadetek pártja is követelte a nyolcórás munkanapot, a sztrájkjogot, az állami biztosítást és azt, hogy a vállalkozókat felelősségre lehessen vonni a szociális törvények megszegéséért.

Az Alkotmányosok Demokratikus Szövetsége fontosnak tartotta a munkáskérdés megoldását, minthogy „*az embernek vissza kell adni az emberhez méltó létezés jogát, az emberi és polgári jogokat*”. A mérsékelt haladáspártiak úgy vélték, nem a munkaidő hosszúsága, hanem a munka védelme a döntő kérdés.

A Haladó Gazdaságpárt, a Népgazdasági Párt, az oktobristák és a Jogrendpárt nézete szerint a munkáskérdést csakis törvényhozás útján lehet megoldani, biztosítani kell a szervezkedési és sztrájkjogot, törvényben kell szabályozni a gazdasági harcot, különös tekintettel az állami vállalatok munkásaira és alkalmazottaira.

Az Orosz Össznépi Szövetség, a Hazafias Szövetség és Orosz Gyűlés a munkásokat nem tekintette politikai erőnek, s ezért helyzetükkel nem foglalkozott külön a programjában.

Az emberi jogok kérdésköre a manifesztum polgári-jogi megnyilatkozásai kapcsán merült fel. A lelkiismereti, gyülekezési, sajtó- és egyéb szabadságjogokat a manifesztum valamelyest csorbította, mégpedig ott, ahol az egyház és a keresztény vallás kérdése merült fel. Így van ez bizonyos pártok programjában is. A Hazafias Szövetség nézete szerint például a pravoszláv egyháznak uralkodónak kell maradnia, vagyis „*különleges előnyökkel és megbecsüléssel*” kell rendelkeznie. Hasonlóan vélekedtek az Orosz Gyűlés képviselői is: „*Eppen az egyházközség mint jogszerű és életképes egyházi és polgári közösség legyen az alapja minden egyéb egyházi és állami berendezkedésnek, s ez legyen köztük az*

összekötő láncszem is.” A Népgazdasági Párt idevonatkozó elve: „*A pravoszláv hit szellemi uralma, más felekezetek hit szabadsága.*”

Nem véletlen, hogy számos párt hordta nevében a „gazdasági” megjelölést. Oroszország történelmi harmadik rendje, az orosz kereskedők és iparosok első ízben fogalmazták meg politikai követeléseiket. Legkevésbé a hatalom kérdése foglalkoztatta őket, s leginkább a gazdaság működtetése. Ők vetették fel elsőként (s nyomukban a radikálisok, a szabadelvűek, az alkotmányosok és a mérsékelt haladáspártiak) az egységes progresszív adórendszer bevezetésének kérdését. Ezt gyakorlatilag minden párt követelte, igaz, eltérésekkel. A szabadelvűek például „*bizonyos létszám alatt*” adómentességet javasoltak, a közvetett adót egyenes adóval kívánták helyettesíteni, és az adómentességet ki akarták terjeszteni a munkára és a közfogyasztási cikkek gyártására.

Az Alkotmányosok Demokratikus Szövetsége azt szerette volna, ha „*progresszív jövedelmi és örökségi adót vezetnek be, és csökkentik a közvetett adókat*”. A Haladó Gazdaságpárt gazdaságpolitikájának gerincét a progresszív adórendszer s a közvetett adók fokozatos csökkentése alkotta. Elveik szerint „*a vállalatokat meg kell szabadítani az államkincstár gyámkodásától, kivéve azokat az eseteket, amikor országos jelentőségű vállalatokról van szó*”. „*A népjólétet csak akkor lehet növelni – hangsúlyozta a párt programja – ha az orosz nemzeti jellem visszanyeri azon értékes tulajdonságait, amelyekből a kormányzati felügyeleten, kormányzati gyámkodáson és kormányzati segítségen alapuló régi rend megfosztotta őt.*”

Az Orosz Össznépi Szövetség arányos adórendszert akart bevezetni, kívánta az örökvláság és a régi belső utazási korlátozások eltörlését, amelyeket a jobbágyrendszer maradványainak tekintett.

Az Orosz Gyűlés elképzelése szerint „*a pénzügyi és gazdasági politika célja, hogy megszabadítsa Oroszországot a külföldi tőzsdék és piacok uralmától, s elömozdítsa az orosz iparvállalatok létrejöttét, a termelő munkát*”.

Mindezen követelések lényege az volt, hogy megszabadítsák a gazdaságot az állam gyámkodásától, amely továbbra is feudális módszerekkel próbálta irányítani az ország ipari fejlődését. Maga az adóztatás módja is az orosz birodalom lakóinak kiáltó egyenlőségét tükrözte. Az iparosokat és kereskedőket fojtogatta ez a feudális szerkezet, ezért olyan modern adóügyi és pénzügyi rendszert próbáltak teremteni, amely egyúttal politikai szerepüket is gazdasági jelentőségükhöz méltóvá tette volna.

Tekintettel az Orosz Birodalom soknemzetiségű jellegére, a programoknak a nemzeti kérdésben is állást kellett foglalniuk. A szociáldemokraták és a szociálforradalmárok internacionalista elveiknek megfelelően kimondták, hogy minden nemzetnek külön feltételek nélkül joga van az önrendelkezésre. Azok a nemzetek, amelyek Oroszország keretein belül kívánnak maradni, foderatív elveket ajánlottak.

A Radikális Párt, mint már említettük, egyfajta „*Oroszországi Egyesült Államokban*” gondolkodott. A szabadelvűek egységes birodalmat akartak, s az egységnek az orosz nyelv primátusán keresztül kellett volna érvényesülnie. Finnország autonómiáját például elismerték, de a lengyeleket már ahhoz kötték, hogy „*a Lengyel Királyság be fog lépni a leendő foderatív szláv államba*”. A kadetek is csak Oroszországon belül tudták elképzelni a lengyelek autonómiáját. A mérsékelt haladáspártiak ragaszkodtak az „*egységes és oszthatatlan orosz államhoz*”. Hasonlóan egységes és oszthatatlan a birodalom a haladó gazdaságpártiak szemében – ezzel az elvi nyilatkozattal kezdik programjukat. A Népgazdasági Párt pedig külön hangsúlyozza, hogy „*az orosz államiség mindennekfölötti dominanciáját*” tartja szukségnek.

Az oktobristák az államot továbbra is egységes politikai testként fogták fel, meg akarták őrizni történelmileg kialakult egységes jellegét, gátolni igyekeztek azokat a törekvéseket, amelyek a birodalmat szétszabdalták vagy föderalizálták volna. Az autonómiát kizárólag Finnország esetében voltak hajlandók elismerni.

Egységes és oszthatatlan Oroszországot hirdetett az Össznépi Szövetség is, amelyben az orosz nyelvet mindenki számára kötelezővé kell tenni, a közigazgatási és általában a magas állásokat oroszoknak kell betölteniük.

Az Orosz Gyűlés programja még pontosabban fogalmazott: *„Oroszország nemzetiségi kérdéseit attól függően kell megoldani, hogy az egyes nemzetiségek milyen mértékben képesek szolgálni Oroszországot és az orosz népet az állami feladatok megoldásában... A birodalmi külső területeinek vezetése fordítson fokozott figyelmet a tősgyökeres orosz központ fölemelésére. Oroszország egy és oszthatatlan.”* Továbbá: *„A helyi önkormányzat csak abban az esetben engedélyezhető, ha nem megy az orosz népi érdekek, a vallási, szellemi, gazdasági, jogi és politikai érdekek rovására. Orosz embereknek kell elfoglalniuk az Állami Duma helyeinek zömét is.”* És hogy a politika életét illetően se maradjon kétség, az Orosz Gyűlés kimondja: *„A zsidókérdést külön törvényekkel és közigazgatási eszközökkel kell megoldani, tekintettel arra, hogy a zsidóság folytonos és elemi erejű ellenségességgel viseltetik a kereszténységgel és a nem zsidó nemzetiségekkel szemben, valamint a zsidók világhatalomra törnek.”* Csupán enyhébb változata ennek a nyilatkozatnak az, amit az alkotmányos monarchisták (cáristák) programja közöl: *„ugyan nem ellenségei a zsidóknak, de úgy gondolják, hogy azok mostani politikai nézetei nem hasznosak Oroszországra nézve... az általános megnyugvást követően azonban a zsidók nézetei is békésebbekké válhatnak”.*

Világos, hogy a hatalom, az államforma, a nemzetiségek együttélése és bármely, a berendezkedést érintő politikai kérdés mögött a bomlófélben lévő birodalom legsúlyosabb gondja, a parasztkérdés vagy földkérdés sejlík fel. A pártok programjában ezért az agrárpolitika rendkívül hangsúlyosan szerepel.

Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt programjában négy pont foglalkozott a parasztkérdéssel. A párt szükségesnek tartotta, hogy

- töröljék el a korábbi reformokban rögzített földmegváltási és egyéb terheket;
- töröljenek el minden olyan törvényt, amely korlátozza a parasztok szabad földhasználatát;
- térítsék vissza a parasztnak az eddigi örökváltsággal kapcsolatos kiadásait, és
- hozzanak létre parasztbizottságokat a községekben.

Az OSZDMP gyakorlatilag nem foglalt el határozott álláspontot a parasztkérdésben, minthogy az osztályharc egész súlyát a hatalom kérdésére helyezte, s e tekintetben a parasztság nem játszott jelentős szerepet. Az alapvető kérdést, a földkérdést az orosz szociáldemokraták nem vetették fel, „Földet a parasztnak” jelszavuk csupán az 1917-es esztendő sodrában született meg, hogy máig se veszítsen időszerűségéből.

Az eszerek (szociálforradalmárok) a parasztkérdést úgy kívánták megoldani, hogy megtartsák a közösségi földtulajdont, mint a dolgozók közös vagyonát.

A Radikális Párt akként kívánta megoldani a parasztkérdést, hogy kártalanítás nélküli kisajátítás révén földalapot képez.

A Szabadelvű Párt kimondta, hogy a parasztnak maguknak kell eldönteniük, hogy a tulajdonlás mely formáját – faluközösségi birtokot vagy portakéntit – részesítenék előnyben. Mindenesetre szorgalmazzák a mezőgazdaság termelékenyebbé tételét, a talajjavítást és a közös földek meg a legelők hasznosítását.

Az Alkotmányos Demokrata Párt vezetői is földalapot kívántak létrehozni, hogy az a földigénylők belátásuk szerint rendelkezzenek, faluközösségi vagy kisparcellás tulajdonosokként. Rendezni kívánták a földbérleti viszonyokat, valamint új törvényekkel akarták szabályozni a mezőgazdasági munkásság helyzetét.

Az Alkotmányosok Demokratikus Szövetsége úgy vélte, hogy Oroszország jövője a parasztkérdés megoldásától függ, mivelhogy a parasztok alkotják az ország lakosságának nyolcvanöt százalékát, ezért őket földhöz kell juttatni. A Mérsékelt Haladó Párt is állami földalapból akarta megoldani az agrárkérdést.

A Haladó Gazdaságpárt a földkérdésben azon a nézeten volt, hogy a fejlődés útja a faluközösségi tulajdontól a portánkénti vagy magántulajdonhoz vezet, s eközben az egy főre jutó földterületnek növekednie kell.

A Népgazdasági Párt a paraszti földhasználat növelésénél tekintetbe kívánta venni a tulajdonjogi viszonyokat, s elsősorban az orosz–japán háború résztvevőinek kívánt földet biztosítani. A párt szorgalmazta a falusi és munkásszövetkezetek létrehozását is.

Az Október 17-e Szövetség (oktobristák) úgy vélték, hogy a parasztokat ugyanazon jogok illetik meg, mint az ország bármely más polgárát. El kell törölni a rendkívüli törvényeket, az adminisztratív gyámkodást, a faluközösségi földbirtoklást pedig fel kell ruházni a polgári jogi intézmény jellegével. Igazságos kárpótlás fejében magántulajdonban levő földeket is el szabad idegeníteni.

A Jogrendpárt abban látta a paraszterdek megoldását, hogy elő kell mozdítani a faluközösségi tulajdon átalakulását magántulajdonná, és *„teljes mértékben ki kell küszöbölni a parasztok fölötti gyámkodás elvét”*. *„A parasztokat ugyanolyan bíraskodásnak kell alávetni, mint a lakosság egészét, s jogilag egyébként is egyenlővé kell őket tenni más rétegekkel.”*

Az Alkotmányos Monarchisták is azon a nézeten voltak, hogy a parasztoak faluközösségi tulajdonát parcellás kistulajdonnak kell felváltania.

Az Orosz Össznépi Szövetség úgy vélte, hogy a fő feladat a parasztság helyzetének rendezése, mivelhogy ők alkotják az orosz lakosság zömét. Követelték, hogy a paraszti földtulajdon maradjon elidegeníthetetlen, s többé ne kerülhessen *„zsidó kézbe”*.

A Hazafias Szövetség a parasztoakat nem kisajátítás révén, hanem kincstári és egyéb földekre történő áttelepítésükkel, a nagybirtok meghagyásával kívánta földhöz juttatni.

A parasztkérdés valamennyi párt programjában döntő súllyal szerepelt, mégpedig nemcsak a lakosság zömét alkotó parasztság jogi helyzetének következtében, hanem az ország további gazdasági fejlődésének kérdéseként is. Ezért érdemes valamelyest részletesebben kitérni a parasztoak század eleji helyzetére.

Az 1861-es rendelet a földet nem az egyes parasztoak, hanem a faluközösség kezébe juttatta. Az ily módon jogilag faluközösséginek nyilvánított tulajdont azután a porták között osztották fel. A felosztást bizonyos időre tekintették érvényesnek. Egy idő múlva azután bekövetkezett a beállott változásokat tekintetbe vevő újrafelosztás. Jóllehet formailag kettős tulajdonlás létezett: a faluközösség (mir) és a portakénti, az utóbbi lényegében az előbbi egyik változata volt, minthogy az okiratokat a közösség nevére állították ki, s noha ezek megjelölték az egyes parcellák területét, határait nem szabták meg. A faluközösségnek joga volt arra, hogy egyik parcellát felcserélje a másikkal. Mi több, ha a községi gyűlés (szhod) kétharmada így döntött, a közösségi tulajdonról akár a portánkéntira is át lehetett térni.

Sem a faluközösségi, sem pedig a portánkénti földterület nem számított magántu-

lajdonnak. Mind a kettő afféle állami különalapként funkcionált, amelynek célja az államérdek – a parasztok földellátásának – biztosítása. Alanyi joga senkinek sem lehetett az általa megművelt faluközösségi parcellára. A jog merőben a faluközösséghez vagy portához tartozásból fakadt, egyfajta közösségi jog volt, amely addig érvényesült, míg a paraszt a falu közösségi tagja volt. Mihelyt a paraszt elszakadt falujától, e joga automatikusan és kárpótlás nélkül megszűnt. Ezért sem lehetett pontosan megállapítani, hogy a vagyonnak mely része illeti meg a közösség egyes tagjait. Tehát, ha egy paraszt kilépett egy tíztagú porta keretéből, nem kaphatta meg a földtulajdon egyützedét. Másfelől, ha időnként alkalmi munkáért a városba ment, ezzel még nem veszítette el „a földhöz való jogát”, hiszen kapcsolata a közösséggel nem szakadt meg. Még ha valaki elvben lemondott volna is a földjéről, jogilag annak sem lehetett következménye. Örökösödési jog persze szóba se kerülhetett. Ha kihalt egy család – egy porta – a gazdaság automatikusan a faluközösségre szállt. Nem volt, ki örökül hagyjon, és nem volt, ki örököljön. A családfő, a porta gazdája mai nyelven szólva mindössze egy „mezőgazdasági vállalkozás vezetője” volt.

A pártprogramokban szüntelenül szó esik arról, miképp lehetne növelni a földbirtokokat. E célra voltak állami, kormányzati, kolostori és egyházi földek. Ezekből, valamint az „ügyélnij” földbirtokokból lehetett volna alapot képezni, ám az igazi kérdés az volt, melyik földtulajdonlási forma lenne legelőnyösebb a parasztoknak.

Az oroszországi pártprogramok a társadalom érzékeny pontjaira mutattak rá, megoldatlan problémáit hangsúlyozták. Leegerősebben a parasztság hangját artikulálták, majd a kialakuló, főleg kereskedő polgárságét, az értelmiségét és a munkásságét. Kétségtelen, hogy a parasztságot földhöz kell juttatni. Igen nagy hangsúllyal merült fel a paraszti földtulajdonlás optimális formájának témája. A faluközösségi földtulajdon egyfelől a földek évenkénti újrafelosztása következtében nem tette lehetővé, hogy igazi birtokosi tudat alakuljon ki a parasztokban, másfelől pedig maga a faluközösség gátolta a mozgási szabadságot. Ráadásul nemcsak a falu uralkodott fölöttük, hanem a II. Sándor által beiktatott helyi önkormányzat, a zemsztvo és az állami hatóságok is. Magának a parasztnak nem volt sem költözködési joga, sem az az elemi lehetősége, hogy ő döntse el, miféle növényeket és milyen mennyiségben kíván termesztetni az általa megművelt földdarabon.

A közösségi földtulajdon, a hatalom és a parasztság viszonyának a másik oldalára utal Vitte gróf a parasztkérdésről szóló jelentésében. *„Ha a kormány olyan szerepet vállal, amely más modern államokban túlmegy a kormány tulajdonképpeni illetékességén, akkor ez a kormány előbb-utóbb kénytelen lesz megizlelni az efféle rendszer minden édességét... Ha valóban te vagy az én gyámom, mondja majd előbb-utóbb a kormánynak a paraszt, akkor tessék, éhezem, lakass jól... Ha pórázon tartasz, nem hagysz szabadon dolgozni, elveszed tőlem a munka ösztönzését, akkor tessék, csökkentsd az adómat, mert nincs miből fizessem. Ha úgy szabályozod a földtulajdont és a földhasználatot, hogy nem fejleszthetjük intenzíven a földművelést, akkor adj nekünk abban a mértékben földet, ahogyan a lakosság szaporodik.”*

Mindazon pártok, amelyek az oroszországi parasztság helyzetének megértéséből indultak ki (eszerek, kadetek, szabadelvűek stb.), elsősorban azt követelték, hogy a parasztokat tegyék egyenjogúvá az állampolgári jogok tekintetében, s csak az után érdemes felvetni a földosztás kérdését. Aki azonban a parasztokat állampolgárilag és politikailag egyenjogúsítani akarja, az a paraszti tömeget politikai erőként veszi figyelembe, s aki emellett meg akarja őrizni a faluközösséget, az ezt az erőt akarja hagyo-

mányos kereteiben megtartani. Vitte epésen jegyzi meg említett feljegyzésében: „Közigazgatási és rendőri szempontból a faluközösség kényelmes megoldásnak tűnt; könnyebb egy nyájat legeltetni, mint a nyáj minden egyes tagját külön-külön.” A faluközösség szocialista jellegének eszméje, amely Herzentől származott, majd a narodnyikok eszmekincsévé lett, leginkább az eszer programban öltött testet, mivel a Szociálforradalmárok Pártja azt tekintette céljának, hogy „a szocializmusért, a polgári-magántulajdonosi elvek ellen folyó harcban ki kell használni mind a faluközösségi, mind pedig általában a munkásnézeteket, az orosz paraszti hagyományt és életformát, s főképpen azt a földszemléletet, amely a földet minden dolgozó köztulajdonának tekinti. A párt ebben az értelemben fog küzdeni minden magántulajdonban levő föld szocializálásáért, vagyis azért, hogy vegyék ki ezeket egyes személyek magántulajdonából, és adják köztulajdonba, azaz bocsássák a demokratikusan szervezett faluközösségek s e közösségek területi szövetségeinek rendelkezésére az egyenlősítő földhasználat elve alapján”. Viktor Csernov, az eszerek pártjának vezetője még határozottabban nyilatkozott: „A föld szocializálásának megvalósítása – mondotta –, ha úgy tetszik, azt jelenti, hogy az egész földművelő Oroszont egyetlen nagyösszoroszországi faluközösséggé változtatjuk.”

Ezzel ugyan meg lehetett oldani a jogi dualizmus kérdését, minthogy azonban a parasztek így nem jutottak volna polgári jogokhoz, a megoldás csak a faluközösségi kollektívizmus elterjedéséhez vezetett volna. Ez pedig gyakorlatilag pontosan az az állapot lett volna, amelyről a legmegrögzöttebb reakciók álmodoztak. Különös is, hogy ők ezt nem vették észre, s csak az 1905–1906-os parasztmegmozdulások láttán nyílt ki a szemük: lám, a szocialista pártok sem támogatnak olyan földreformot, amely megbontaná a hagyományos faluközösségi földbirtoklást.

Az alkotmányos demokraták pártjának agrárprogramja kompromisszumos jellegű volt. A kadetek tulajdonképpen szívesen megismételték volna a földmegváltást, ahogyan azt az 1861-es reform tartalmazta. A kadetek támogatták mind a faluközösségi, mind pedig a portakénti földtulajdont, mivel úgy vélték, hogy a helyi feltételek majd csak kialakítják a szükséges formát. A parasztek eszerint kaphattak volna az állami földalapról, a cári és kolostori földekből, és szükség esetén földesúri földeket is elidegeníthettek volna. Jeleztük már, hogy a kadetek – talán a szocialisták kedvéért – más törvényi megoldásokba is belementek volna, például a mezőgazdasági bérmunka szabályozásába vagy a munkajogi elveknek a mezőgazdasági munkásokra való kiterjesztésébe.

A kadetprogram éppoly kettős természetű, mint a már ismertett jobboldali pártoké. Mindenki szerette volna megoldani a parasztkérdést, de olyan módon, hogy az, mintegy magától, különösebb erőfeszítések nélkül oldódjon meg. Márpedig a kérdés maradt: vagy meg kell tartani a faluközösségi tulajdont, vagy pedig be kell vezetni a magántulajdon elvét az összes abból eredő polgári joggal együtt. Persze a cári egyeduralkodó megtehetette azt, hogy a népet két részre ossza, és a két felet különböző jogrendnek vesse alá. A gazdasági fejlődés azonban igen hamar felvetette a kollektívizmus vagy individualizmus dilemmáját. A kadetek úgy vélték, leghelyesebb, ha állami földeket adnak bérbe a parasztnak. Az állam jelenléte tehát továbbra is elkerülhetetlennek látszott. Számos alkotmányos demokratának azonban nem tetszett, hogy az állam ilyenformán ismét beavatkozik az agrárviszonyok szabályozásába. Mások szerint ezzel szemben a magánjog köteles engedni az államérdekekkel szemben. Vagyis a parasztkérdés megoldása szükségképpen ingadozik a „jobb” és a „bal” között.

Vitte gróf kormánya nevében a következő megoldást javasolta:

– meg kell szüntetni a bíróság és a közigazgatás különleges rendi szerveit,

- el kell törölni a parasztokat sújtó különleges fenyítéseket,
- a parasztok magánjogi viszonyait alá kell rendelni az egyetemes polgári törvénynek,
- aki távozik a faluközösségből, az tarthassa meg mind a személyi tulajdonát, mind pedig a közösségen belüli földtulajdonát,
- a (portakénti) parcellát magántulajdonnak kell minősíteni,
- el kell törölni a parasztok mozgását és lakóhely-változtatását szabályozó korlátozásokat.

Az orosz történelem nagy paradoxona, hogy a liberális programok hordozója nem a társadalom, hanem a bürokrácia volt. Ez is oka annak, hogy a századelő dilemmája: kollektívizmus vagy individualizmus, ma sem veszített időszerűségéből.

Néhány felhasznált mű:

- POLNŪJ SZBORNŪK PLATFORM VSZEK RUSSZKIH POLITYICESZKIH PARTYIJ. SZPB, 1906.
 GOSZUDARSZTVENNAJA DUMA V ROSSZII (szerk.: F. Kalinucsev). Moszkva, 1957.
 Izgojev, A. Sz.: OBSCINNOJE PRAVO. SZPB, 1906.
 Kokovcev, V. N.: IZ MOEGO PROSLOGO, I–II. Párizs, 1933.
 Vitte, Sz. J.: ZAPISZKA PO KRESZTJANSZKOMU GYELU. SZPB, 1904.
 Vitte, Sz. J.: EGY KEGYVESZTETT VISSZAEMLEKEZÉSEI. Gondolat, 1964.
 Carl von Dietze: STOLYPINISCHE AGRARREFORM UND FELDGEMEINDE. Berlin, 1920.
 Ulam B. Adam: RUSSIA'S FAILED REVOLUTIONS. London, 1981.

Bacsó Béla

PSZICHOANALÍZIS ÉS HERMENEUTIKA

*„A lélek betegségei halált vonhatnak maguk után, ami öngyilkosság is lehet.”
 (G. Ch. Lichtenberg)*

Michel Foucault egyik korai írásában, AZ ELMEBETEGSÉG ÉS PSZICHOLOGIA című könyvben érdekes utalást tesz egy sor képzőművészeti alkotásra anélkül, hogy részletekbe menően elemezné őket. Felsorolásában az a mű is szerepelt, amire most utalni fogok. A mű címe TRIONFO DELLA MORTE (1350 körül), festőjeként Panofsky és Chastel Francesco Trainit jelöli meg, míg mások a pisai Campo Santo mestereként tartják számon. A felsorolt művekkel Foucault az örület történetében bekövetkező változást kívánja érzékelteni, amely a késő gótika halálfélelmetől, apokaliptikájától és az örülettől való iszonyatától a reneszánszban oly kedvelt bolondok tánca és ünnepei ábrázolások felé mozdul el. Azt csak megemlítem, hogy míg Foucault Traini freskóját a késő gótikus ábrázolásmóddhoz sorolja, addig Panofsky a kora reneszánszra jellemző, az antik hagyományt újra elsajátító műként értelmezi. Traini egy római szarkofág két-